

Ganna-Maria Sappa

Natalia Ljashenko

**Establishment of the institute of professional orientation in Ukraine:
work with school children**

The main stages and mechanisms of professional orientation of school children in Ukraine as part of the overall process of institutionalization of professional orientation activities were discussed in the article. It is proved that tempo and features of the institutionalization of professional orientation depend on the ideological, socio-political, economical realities of the society.

Keywords: professional orientation, institutionalization, social institution, society, social relations, social processes, social needs, social status, social roles.

Надійшла до редакції 4.03.2015 р.

УДК 316.3:001.3

© Володимир Пержун
(Чернівці)

**СОЦІОЛОГІЧНА НАУКА В УКРАЇНІ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ, ВИКЛИКИ ЧАСУ**

У статті зазначається, що соціологічна наука в Україні перебуває на етапі свого нового розвитку, оскільки сучасні тенденції і перспективи суспільного поступу підштовхують соціологів до пошуків нових концепцій і теорій, що мають базуватися на соціальних реаліях. Звертається увага на те, що сьогодні постають виклики, на які повинна відповідати соціологічна думка, котра має властивості й можливості брати участь в управлінні соціально-економічними і суспільно-політичними трансформаціями.

Ключові слова: соціологічна наука, емпіричні дослідження, суспільство, концепція, соціально-політичні реалії, тенденції, виклики.

Актуальність. У процесі накопичення і розвитку знання виникла суспільна потреба у становленні науки, яка б досліджувала загальні умови і процеси, що відбуваються у суспільстві. Вийшовши із соціальної філософії і будучи складовою гуманітарних наук, соціологія витворює ядро соціальної науки, яка вивчає різноманітні сторони співжиття людей у спільнотах і товариствах, суспільство як цілісну систему. Сьогодні важливою постає проблема визнання соціологічної науки як інституції, що впливає на громадсько-політичне життя суспільства.

В Україні наука (в тому числі і соціологічна) недооцінюється державними і владними структурами. Звідси постає потреба зміни змісту та діяльності соціологів і соціологічної науки, яка має займатися суспільними зв'язками і відносинами в українському соціумі, тими серйозними соціальними, політичними та ідеологічними завданнями, регіональними проблемами, котрі мають місце у повсякденні. В цьому ми вбачаємо актуальність даного напрацювання.

Метою даної статті є охарактеристика нових тенденцій розвитку соціології в Україні та відображення наукових викликів, які стоять перед нею. Основними **завданнями** є:

- аналіз стану української соціологічної науки;
- розкриття нових підходів у вивченні сучасних соціально-політичних процесів;
- надання деяких пропозицій стосовно подальшого розвитку соціології в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням основних тенденцій розвитку соціологічної думки в Україні почали займатися науковці з 90-х років минулого століття. Серед соціологів, які звертали увагу і продовжують вивчати дані питання, варто відзначити:

В.Степаненка, В.Тарасенка, Є.Головаху, В.Бурлачука, І.Руценка О.Резніка, А.Ручку, П.Кутуєва, В.Пилипенка, М.Саппу, В.Погрібну та ін.

Теоретико-методологічні засади, визначення об'єкту і предмету соціології, що виокремлювали її в самостійну науку, висвітлювали вчені, які стояли у її витоків – О.Конт, Е.Дюркгейм, М.Вебер, Г.Зіммель, Ф.Тьоніс, В.Парето та ін.

Універсальність, публічність, особливості, відмінність від інших наук, парадигми і пошуки у соціології новітнього часу, що розпочалися у 60-х роках ХХ століття і продовжуються сьогодні, аналізували і досліджують: Р.Арон, П.Лазарсфельд, Е.Гідденс, Т.Парсонс, Р.Мертон, П.Бурдьє, П.Штомпка, М.Буравой, І.Валерстайн, Дж.Александр, С.Сейдман, Р.Айерман та ін. Справедливим також буде згадати наукові доробки російських соціологів: М.Покровського, Ж.Тощенко, М.Романовського, В.Култигіна, Г.Осипова, Н.Шматко, В.Ядова та ін.

Виклад матеріалу. Початок нового століття привніс у суспільне життя багато важливого, але в той же час, непередбаченого і суперечливого. На це має реагувати соціологічна наука своїми претензіями на усвідомлення сучасних реалій людського буття. Реалізація цих викликів відбувається через нові науково-теоретичні пошуки дисциплінарного корпусу соціології та удосконалення емпіричних досліджень. Цей процес обумовлюється як логікою розвитку самої науки, так і тими трансформаціями, які відбуваються у світі й українському суспільстві.

Перш за все, суттєво, на нашу думку, має змінитися місце соціології у житті соціуму. З чисто наукової дисципліни і деяких емпіричних досліджень, котрі, безумовно, збагачують науку і практику, вона повинна знайти своє місце у сфері управління суспільством. Соціологічні служби і центри мають займатися конкретними дослідженнями та отримувати важливу інформацію з різних питань соціального, економічного, політичного, культурного, релігійного та національного розвитку. Така робота не повинна обмежуватися тільки соціологічними дослідженнями перед виборами чи іншими політичними подіями, вона має носити характер назрілих дослідницьких проблем, що характерні для всіх регіонів України. Наприклад, для прикордонних регіонів (Буковина, Закарпаття, Донбас, Слобожанщина) важливими для вивчення і емпіричного дослідження є: взаємовідносини жителів прикордонних населених пунктів; проблеми митного характеру; співпраця з науковими закладами, національними товариствами, спортивними клубами держав сусідів; оцінка і відношення населення до соціально-політичної ситуації у прикордонних районах тощо. Також сьогодні актуальними є практичні дослідження думок і оцінок сучасного соціально-економічного і політичного стану жителями різних регіонів України, до прикладу – Галичини і Донбасу, тим більше, що такі опитування уже проводилися дещо раніше [див.: 9, 24]. Тоді соціологічні дані і прогнози стануть предметом уваги з боку органів політичної влади як на державному, так і регіональному рівнях.

Сьогодні переважна більшість соціологічних служб та центрів займаються політичними проблемами, і це напевно виправдано, оскільки вони зараз є найбільш актуальні в українському суспільстві. Але в той же час в Україні дуже багато питань соціального, економічного, культурного, релігійного життя, які вимагають соціологічних досліджень: регіональні відмінності щодо ставлення і оцінки історичного минулого; питання розвитку бібліотек, музеїв, театрів, національних товариств; проблеми взаємовідносин різних релігійних конфесій і деномінацій; соціальні питання захисту і фінансування працівників бюджетної сфери; проблеми пенсійної реформи і малозабезпеченого населення; соціальні резерви українського бізнесу; фізкультура і здоровий спосіб життя молоді тощо. Усім цим має займатися соціологічна наука як на теоретичному, так і практичному рівнях, давати обґрунтовані прогнози та рекомендації. І ще одне важливе зауваження – соціологи мають про себе заявляти через свої наукові доробки, практичні соціологічні опитування, виступи на телебаченні, статтях у науково-популярних виданнях тощо. Тоді соціологічна наука стане затребуваною суспільством і державою.

Сучасний етап реформування українського суспільства і владних державних інституцій проходить болісно і не завжди дієво, професійно і конструктивно. Для реальних реформ і позитивних змін в економіці, соціальній сфері, державній владі (законодавчій, виконавчій, судовій) перш за все необхідна політична воля керівництва як у Києві, так і, що особливо важливо, у регіонах. Крім цього, зараз важливими постають проблеми інформованості суспільства, уміння людей орієнтуватися у складних питаннях сьогодення, їх громадянська позиція. Тут може проявитися якраз місце соціології у житті суспільства: соціологічні дані мають стати атрибутом діяльності практично всіх засобів масової комунікації та інформації. І якщо відомі соціологічні центри (Фонд «Демократичні ініціативи», КМІС, «ФОМ-Україна», Український центр економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова, Український інститут соціальних досліджень ім. О.Яременка та ін.) проводять таку роботу, то регіональні соціологічні служби і лабораторії майже не працюють у цьому плані. Звідси певна частина населення не має об'єктивної інформації про події, що відбуваються у регіонах і впливають на загальноукраїнську соціально-політичну й економічну ситуацію.

Безперечно, поле дослідницьких проблем сучасної соціологічної науки в Україні має змінюватися. Найперше, на нашу думку, повинен змінитися підхід до вивчення сьогоднішніх соціально-політичних реалій суспільства. Як змінюються суспільства, так і змінюється соціологічна теорія і практика, інакше бути не може – це виклик часу, тих глобальних зрушень, що відбуваються у світі. На це звертають увагу Дж.Александр і С.Сейдман, які наголошують, що «мова сучасної соціальної теорії зазнала драматичної зміни. Сцієнтистський (віра і переконання у силу наукового знання. – В.П.) проект був відхилений не лише в теорії, а й в окремих найвпливовіших емпіричних дослідженнях» [29, с.2]. Сьгодні не існує гегемонії структурно-функціонального аналізу, все частіше про себе заявляють національні соціологічні школи, які вивчають практичні (реально існуючі) соціальні проблеми свого суспільства; засадові концепції і традиції класичної соціології потребують нового бачення і застосування у кожному окремому соціальному середовищі (прикладом може слугувати теорія соціальної солідарності Е.Дюркгейма. – В.П.); функціонування суспільств у його трансформаційних виявах спонукає до необхідності брати до уваги альтернативні парадигми і т.д.

Яскравим прикладом викликів для соціології в Україні може служити дослідження і осмислення такого явища, як корупція. Про корупцію багато говорять і пишуть, але, практично, ні в одній публікації немає досліджень соціальних витоків цього феномену і викладення прогностичної ситуації – корупція може призвести до корозії соціально-економічного і соціально-політичного розвитку держави і суспільства, можливості нових суспільних потрясінь ще більш трагічного характеру.

Також серед актуальних питань української соціології постає проблема теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження таких явищ, як модифікація форм і методів соціальних, політичних і економічних протестів. Поряд з такими формами як мітинги, маніфестації, страйки, пікети (хоча і вони набули інших якостей і властивостей) з'явилися нові – кольорові революції уже як стійкий соціальний феномен; Майдан(и) не як збір маси людей, а як ідеологія; народна люстрація; тероризм і екстремізм як ескалація внутрішньої нестабільності; прояви зовнішньої агресії; інформаційні війни і т.п. Все це вимагає принципово нового підходу та інших інтерпретацій, ніж вивчення революцій, бунтів, протестів, що мали місце на попередніх етапах розвитку.

Важливим завданням (навіть викликом) сучасної української соціології є дослідження суспільної свідомості. Сучасний розвиток України засвідчує, що поряд з глибокими і неоднозначними змінами у політиці, економіці, соціальній сфері зростає дія суспільної свідомості на процеси, які відбуваються у державі та світі. Вона все більше набуває колективного і організованого характеру, а нерідко відіграє вирішальну роль у здійсненні суспільно-політичних перетворень, стає свого роду народною, національною ідеологією, котра набуває реальної матеріальної сили. Іншими словами – це звучить так: чи можливий прояв актів свідомості у поведінці і діяльності людей, чи впливають вони на

функціонування держави і суспільства? Події 2014 року на Євромайдані (Революція Гідності), які ще не завершилися і продовжуються як у зоні АТО, так і на місцях, підтверджують тезу, що сьогодні як ніколи, коли проявилася сила впливу суспільної свідомості на функціонування всіх гілок політичної влади, життєдіяльність соціальних груп, колективів і спільнот. Даний процес відображає, на наш погляд, об'єктивну тенденцію зростання ролі суб'єктивного фактору, суб'єктності, значущості суспільної свідомості, яка своїми можливостями впливає на хід соціально-економічного, соціально-політичного і духовно-культурного поступу. Про таку дієвість суспільної свідомості писав, свого часу, М.Вебер [1, с.117-120]. Це приклад того як думки і погляди класиків соціології мають вивчатися сучасною соціологічною наукою і застосовуватися у дослідженнях суспільств новітнього часу.

У сучасних умовах знаходять своє місце дослідження в галузі соціології з проблем присвячених формам суспільної свідомості – економічній [18, с.22-45], політичній [6, с.13], історичній [16], національній [24] та ін. Але все ж таки необхідно зауважити, що дані дослідження потребують більш досконалого вивчення їх суті, функцій, значення, а також оцінки як у науковому, так і прикладному плані.

Останнім часом в українській соціологічній думці починають з'являтися нові галузеві напрями в соціології: історична соціологія, соціологія регіонів, соціологія бізнесу, соціологія професіоналізму, соціологія недовіри тощо, з яких уже наявні деякі публікації.

Що стосується історичної соціології, то її засновником вважається М.Вебер, але тільки зараз вона набуває визнання в Україні [див.: 12, 15], коли поряд з вивченням традицій соціологічних ідей минулого, робляться спроби осмислення сучасних реалій у синтезі застосування історичних і соціологічних методів дослідження. Нагадаємо, що в кінці листопада 2014 року вперше в Україні відбулася Міжнародна конференція з історичної соціології на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» під назвою – «Великі війни, великі трансформації: історична соціологія 20-го століття, 1914 – 2014».

Стало більше напрацювань у галузі соціології регіонів. Тут варто назвати таких українських соціологів: Н.Коваліско [7], І.Кононова [9], Г.Коржова [10], В.Середу [24] та ін. Соціологія бізнесу і підприємництва представлена в Україні економічною соціологією, де плідно працюють В.Пилипенко [18, с.9-63], О.Рахманов [21], І.Прибиткова [20], Г.Чепурко [28] та ін. Соціологією професіоналізму займається харківський соціолог В.Погрібна [19].

Нещодавно в українській соціології з'явилися публікації з такої неординарної галузі, як соціологія недовіри – Н.Костенко і С.Макеєва [11], О.Кокорська [8], Р.Гоч [3] та ін. В них автори звертають увагу не тільки на проблеми недовіри або довіри до політичних, соціальних і економічних інститутів, оскільки цим питанням приділялася увага науковців завжди. Основне завдання вони вбачають у тому, щоб окреслити теоретичні засади соціології недовіри / довіри, виявити і осмислити саму проблематику довіри / недовіри як соціального явища, котре попадає сьогодні у фокус діагностики станів сучасних демократій.

Пошуки і не традиційні звернення до виявлення новітніх проявів розвитку суспільних явищ і процесів в Україні соціологами продовжується. Про це свідчить той факт, що починають появлятися деякі напрацювання у таких соціологічних концепціях, як: суспільство знання [22], турбулентний соціум [23], соціологія дитинства [4], соціологія життя [17] тощо. Майбутнє соціології передбачити непросто, але воно обов'язково відбудеться, оскільки пізнання суспільно-історичного поступу людства продовжується. Значимість аналізу соціальних резервів, розуміння негативних тенденцій і проявів суспільного життя, робота з носіями різних форм свідомості і поведінки, прогнозування можливих соціальних колізій – ось перелік неповних питань, що вирішує соціологічна наука і які властиві суспільствам як минулого, так сучасного і майбутнього.

Висновки і пропозиції. Протиріччя, які притаманні сучасному українському суспільству, вимагають наукового й емпіричного аналізу проблемних сфер, котрі дадуть змогу глибше бачити як сьогоднішні, так і перспективні напрями розвитку соціуму. Для соціології

особливо важливо виявляти потенційні точки напруги, їх носіїв і визначати шляхи збалансованого функціонування суспільної свідомості і соціальної практики. Подібні знання не тільки збагатять соціологічні уявлення про суспільну свідомість і реальне соціальне життя, але й будуть сприяти удосконаленню управління складними суспільними процесами.

Дозволимо собі висловити деякі міркування і пропозиції стосовно подальшого розвитку соціології в Україні:

- 1) соціологічна наука потребує інноваційного підходу у дослідженні суспільних проблем, явищ і процесів, яких раніше не було в українському суспільстві – міграція населення; нові форми і методи спротиву; наявні «радикальні» регіональні відмінності в оцінці історичного минулого; різне бачення подальшого розвитку держави і суспільства; корупція як соціальна корозія тощо;
- 2) подальше вивчення потребують нові якості старих явищ і процесів, які змінили свою суть і форму, самі прояви у суспільстві, а саме: зайнятість населення; суттєві зміни в освіті; культура і духовність; сучасні проблеми міста і села; соціальні проблеми медицини; проблеми взаємовідносин поколінь і т.д.;
- 3) повинні з'явитись нові підходи до вивчення суті і можливостей суспільної свідомості (її різноманітних форм) і тих негативних механізмів, що її формують: маніпулювання; деформація світогляду, особливо молодого покоління; зростання негативної поведінки людей; зміна соціальних ролей і статусів тощо;
- 4) доцільно більше уваги звертати на вивчення негативних соціальних явищ у суспільстві: аномія (відсутність соціального порядку); парадоксальність (твердження, що призводять до суперечностей); депривація (задоволення самих необхідних життєвих потреб); стигматизація (соціально-психологічна дискримінація деякої категорії людей); фрустрація (емоційний стан, дезорганізація свідомості, безнадійність, безперспективність) та ін.
- 5) сьогодні є на часі звернення до галузевих соціологій як історичної соціології, соціології медицини, соціології життя, соціології нації, турбулентного соціуму, соціології дитинства, соціології інноваційних змін тощо.

Наукова дискусія щодо розвитку соціологічної науки в Україні залишається відкритою і потребує подальших досліджень. Тема невичерпана, оскільки життя не стоїть на місці, соціально-політичні процеси змінюються, сучасні суспільні виклики вимагають нових наукових концепцій, теорій і парадигм, глибоких емпіричних досліджень. Соціологічна наука в Україні має базуватися на досягненнях і науково-теоретичних здобутках світової соціологічної думки, але, в той же час, повинні досліджуватися соціальні проблеми, які характерні для сучасного українського суспільства. Роль соціології в управлінні суспільством сьогодні повинна підвищуватися.

Література

1. Вебер М. Про деякі категорії соціології розуміння / Макс Вебер // Соціологія. Загальноісторичні аналізи. – К.: Наукова думка, 1998. – С. 104-156.
2. Головаха Є. Соціологічне знання: специфіка, критерії науковості та перспективи розвитку / Євген Головаха // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 1. – С. 5-14.
3. Гоч Р. Чинники довіри до державних регуляторів економічних відносин у сучасному українському суспільстві / Роксолана Гоч // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 3. – С. 16-55.
4. Загарницька І. Соціологічні орієнтири осмислення феномену дитинства / Ірина Загарницька // Український соціологічний журнал. – 2013. – № 2. – С.107-118.
5. Зиммель Г. Созерцание жизни / Георг Зиммель. – М.: Юрист, 1996. – 607 с.
6. Злобіна О. Громадянський простір України: ступінь ідентифікації та чинники консолідації / Олена Злобіна, Олександр Резнік // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 177-194.
7. Коваліско Н.В. Життєві стратегії та мобільний потенціал соціальних страт у регіональному вимірі / Наталя Володимирівна Коваліско // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія: соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2010. – № 889. – С. 92-97.
8. Кокорська О.І. Довіра: визначення поняття / О.І.Кокорська // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Питання політології. – 2012. – № 822. – С. 24-29.

9. Кононов І. та ін. Донбас і Галичина в регіональній системі України / Ілля Кононов, Світлана Хобта, Світлана Щудло // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 3. – С. 73-98.
10. Коржов Г.О. Особливості територіальної ідентифікації населення сучасної України / Г.О.Коржов // Український соціум. – 2010. – № 2. – С. 31-43.
11. Костенко Н. З приводу соціології недовіри / Наталія Костенко, Сергій Макеєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 3. – С. 3-16.
12. Кутуєв П. Соціологія: історичні витоки та сучасні трансформації / Павло Кутуєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 3. – С. 183-206.
13. Михальченко М. Українська мрія та національна ідея: генеза, взаємодія / Микола Михальченко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 6. – С. 3-13.
14. Парето В. Компендиум по общей социологии / Вильфредо Парето. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2008. – 511 с.
15. Пержун В.В. Исторична соціологія як галузь соціологічного знання / Володимир Васильович Пержун // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2010. – № 889. – С. 50-53.
16. Пержун В.В. Ціннісні характеристики історичної свідомості: теоретико-соціологічне осмислення / В.В.Пержун // Український соціум. – 2010. – № 2. – С. 44-51.
17. Петрушина Т. Якість життя – головний критерій стану суспільства / Тетяна Петрушина, Юрій Саєнко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 2. – С. 117-141.
18. Пилипенко В. Українська соціологія сьогодні: дослідження основних сфер життєдіяльності суспільства / Валерій Пилипенко. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 326 с.
19. Погрібна В. Сучасний стан і проблеми розвитку соціології як передумова створення її нових галузевих напрямів / Вікторія Погрібна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – №1. – С. 163-174.
20. Прибиткова І. Місто і просторова організація життя суспільства / Ірина Прибиткова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 3. – С. 73-103.
21. Рахманов О. Соціально-демографічний портрет керівників великого бізнесу в Україні / Олександр Рахманов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 3. – С. 168-177.
22. Резнік В. Соціологічна наукова спільнота в Україні після 1990 року: фахова структура, соціальна інфраструктура та тенденції відтворення / Володимир Резнік, Олександр Резнік // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 2. – С. 157-179.
23. Ручка А. Цінності і типи ціннісної ідентифікації в сучасному соціумі / Анатолій Ручка, Марта Наумова // Українське суспільство. Соціологічний моніторинг. – К. ІС НАНУ, 2014. – 203 с.
24. Середа В. Аналіз зв'язку преференцій респондентів Львова і Донецька щодо національного минулого з їх соціально-демографічними характеристиками / Вікторія Середа // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2008. – Т. 2. – С. 252-257.
25. Соціологічна теорія: традиції та сучасність / За ред. А.Ручки. – К.: Інст-т соціології НАН України, Вища школа соціології, 2007. – 363 с.
26. Степаненко В. Українська соціологія в пошуках себе // Віктор Степаненко // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – №11-12. – С. 14-24.
27. Тарасенко В. Науковий інтелект соціології / Валентин Тарасенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – №1. – С. 33-49.
28. Чепурко Г. Зайнятість населення України: зміни і тенденції / Гульбаршин Чепурко. – К.: Інст-т соціології НАН України, 2007. – 410 с.
29. The New Social Theory Reader // Contemporary Debates / Eds by S.Seidman, J.Alexander (eds). 2001. – L.; N.V.: Rutledge.

Vladimir Perzhun

Social science in Ukraine: new trends, perspectives of development, challenges of time

The article states that social science in Ukraine is at the stage of the new development, as current trends and prospects for social progress pushing social scientists to search for new concepts and theories that are based on social realities. Attention is drawn to the fact that today face challenges which must meet the sociological thought, which has properties and opportunities to participate in the management of socio-economic and socio-political transformation. These problems subject of this paper.

Keywords: social science, empirical research, community, concept, social and political realities, trends and challenges.

Надійшла до редакції 16.03.2015 р.